

Rivalizáció a kádári hírszerzésben

Gyömbér Béla¹

Absztrakt:

A rendszerváltozás előtt két szervezet, a BM III./I. és az MNVK-2 látta el a hírszerzés feladatait. A két intézmény méretben és szakmaiságban is jelentősen eltért egymástól. A BM III. szinte minden területen jelen volt, míg az MNVK-2 jóval specializáltabban működött. Mivel a tevékenységeik részben fedték egymást, ezért az együttműködés alapvető fontosságú lett volna. Erről egyébként parancs és további utasítások is rendelkeztek. A valóságban azonban előfordult, hogy a rivalizálás olyan méretű vált, hogy a BM büntetőeljárást indított az MNVK-2 fedett tevékenysége ellen.

Kulcsszavak: MNVK-2, BM III., Metalimpex

Abstract:

Before the change of regime two organizations, the BM III./I. and the MNVK-2 carried out the tasks of intelligence. The two institutions were differed greatly in size and professionalism. The BM III. was present in almost every area, while the MNVK-2 functioned much more specially. As their activities partially covered each other, therefore their cooperation would have been essential. About this topic they even initiated commands and instructions. But in reality the rivalry was such serious that BM initiated criminal proceedings against MNVK-2's covered activities.

Keywords: MNVK-2, BM III., Metalimpex

¹ ORCID azonosító: orcid.org/0000-0002-5634-7463

Bevezetés

A rendszerváltozás előtti magyar titkosszolgálatok működéséről egyre több információ kerül feldolgozásra. Ebbe a sorba illeszkedik Dr. Borvendég Zsuzsanna doktori munkája, amely az „Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében” címet kapta.

A jelen cikkben többször is idézett doktori értekezés² nem kizárólag a rendszerváltozás előtti újságírást vette speciális górcső alá, hanem a Kádár-korszak alatt létrehozott, sajátos, külföldi elemekre is támaszkodó, offshore jellegű cég-hálózat elemeit is bemutatja, amelyek irányításáért a korabeli titkosszolgálatok versenyben álltak egymással.

A tanulmányának bizonyos fejezeteiből egyértelműen kitűnik a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége, mint a legnagyobb hazai hírszerző szolgálat és egy jóval kisebb, a hazai közvélemény előtt talán jóval szűkebb körben ismert szervezet, a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökség közötti rivalizáció.

Első ránézésre elmondható, hogy a két szervezet között igen jelentősek voltak a méretbeli eltérések. Tulajdonképpen szorosan a katonai jellegű adatokra vonatkozó hírszerzést kivéve minden más titkosszolgálati feladatot a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége (BM) látott el, „még a hadseregen belüli elhárítás is hozzájuk tartozott, sőt, a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától NATO-ellenes hírszerzést is folytattak.”³ Ezzel szemben a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnöksége (MNVK-2) jóval szűkebb erőforrásokra támaszkodhatott és a tevékenységi köre is behatároltabb volt.

Dr. Hajma Lajos „A katonai felderítés és hírszerzés története” című egyetemi jegyzetében arról írt,⁴ hogy az MNVK-2 felsőbb szintű állami szabályozás alapján alapvetően együttműködött a III/I-es, valamint a külföldön szolgáló katonadiplomácia vonatkozásában a III/II-es Csoportfőnökségek illetékes szakembereivel.

A III. Főcsoportfőnökség megjelölésére a továbbiakban egységesen a BM megjelölést is használom az egymással nyilvánvalóan szorosan együttműködő III/I. és III/II. Csoportfőnökségekre tekintettel. Mára ennek az együttműködésnek

² BORVENDÉG Zsuzsanna: *Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Kutatási Osztály, Budapest, 2016., <http://real-phd.mtak.hu/456/1/Borvend%C3%A9gZsuzsanna.pdf> (Megtekintés: 2017.08.15)*

³ BORVENDÉG Zsuzsanna: *Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Kutatási Osztály, Budapest, 2016., 158. old. <http://real-phd.mtak.hu/456/1/Borvend%C3%A9gZsuzsanna.pdf> (Megtekintés: 2017.08.15)*

⁴ Dr. HAJMA Lajos: *A katonai felderítés és hírszerzés története, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2001, 163. old.*

a jogi keretei is megismerhetővé váltak. Egyáltalán nem volt tehát szükségszerű a kifejezett rivalizáció, sőt, inkább együttműködő intézményeknek kellett volna lenniük, amire egyébként külön parancs is kötelezte a szervezeteket, amit a későbbiekben részletezni fogok majd.

Dr. Borvendég Zsuzsanna értekezése egyébként azt is sejtetni engedi, hogy a két szervezet közötti versengés korántsem biztos, hogy szakmai alapú volt: szerinte a rendszer mélyén ugyanis egyéni érdekek mentén is zajlott a kapitalizmus káros elemeinek, mint a szervezett bűnözés és a korrupció átemelése.

A két szervezett közötti együttműködésről számos olyan dokumentum vált megismerhetővé, melyek betekintést engednek abba a jogszabályi környezetbe, amelynek keretei között dolgozniuk kellett volna. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) által üzemeltetett weboldalon⁵ ugyanis elérhetővé váltak a korábban még minősítés alatt álló, a témakörre vonatkozó parancsok és utasítások is.

Dr. Borvendég Zsuzsanna a BM és az MNVK-2 állománya közötti különbségeket egyébként úgy jellemzi, hogy az MNVK-2 állományon kívüli embereinek többségét nem is ügynökként, hanem „megnyertként” tartották számon, amely kapcsolat kevésbé volt formalizált.⁶ Ezt alátámasztja Nagy Gyula „A magyar katonai képzések története (1945 – 1990)” c. tanulmánya is, miszerint valóban nem volt különösebben hosszú a kiképzés az MNVK-2 állományában.⁷

Más források alapján az MNVK-2 tevékenysége lehet, hogy specializált volt, de azon a területen meglehetősen önállóan tevékenykedhetett. A vezetője például közvetlenül a vezérkari főnök egyik (felderítő) helyettese volt. Magyar Balázs tanulmánya⁸ szerint az MNVK-2 '80-as években működő szervezete már nagyon is hatékonyan integrálta a hadászati, a hadműveleti-harcászati és a harcászati felderítési szinteket.

A BM-hez képest szűkös erőforrások is szerepet játszhattak abban, hogy az MNVK-2 végül illegális erőforrásokat is bevont a működésének a finanszírozásába. Mint arról a tanulmány részletesen beszámol: a közvetve az MNVK-2 által

⁵ <http://www.abparancsok.hu/>

⁶ BORVENDÉG Zsuzsanna: *Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Kutatási Osztály, Budapest, 2016., 99. old.* <http://real-phd.mtak.hu/456/1/Borvend%C3%A9gZsuzsanna.pdf> (Megtekintés: 2017.08.15)

⁷ NAGY Gyula: *A magyar katonai képzések története (1945 – 1990), Nemzetbiztonsági Szemle, 2014. Különszám I., 59. old.,* http://epa.oszk.hu/02500/02538/00004/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2014_01ksz_058-067.pdf (Megtekintés: 2017.08.15)

⁸ MAGYAR Balázs: *A magyar katonai hírszerzés tevékenységének fő irányai és jellemzői a versői szerződés időszakában, Hadtudományi Szemle 2008/2.* http://epa.oszk.hu/02400/02463/00002/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2008_2_014-021.pdf (Megtekintés: 2017.08.15)

irányított Metalimpex elnevezésű vállalat olyan szinten illegálisan működött, hogy a BM 1974 végén végül tudatosan bűnügyi nyomozást indított a vele érvényes parancs alapján egyébként együttműködni köteles másik hazai szolgálat fedett tevékenysége ellen.

Titkos parancsok

Mielőtt azonban a rivalizálásra utaló, konkrét esetet bemutatnám, szeretnék kitérni arra is, hogy 1974-ben, illetve azt megelőzően milyen jellegű együttműködést írtak elő a szervezetek működésére vonatkozó, hatályban levő parancsok és utasítások. Az egyik ilyen szabályozó a Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének és Belügyminiszterének 002. számú parancsa volt, amelyet 1964. július 30-án adtak ki.⁹

A parancs szövege alapján úgy tűnik számomra, hogy a BM és az MNVK-2 közötti együttműködés már akkoriban sem volt zökkenőmentes, bár azt írták, hogy „az eddigi együttműködés a felmerült hiányosságok ellenére egészében véve eredményes volt.”¹⁰ A külön parancs megalkotásának hivatalos indoka tehát nem az volt, hogy problémák lennének az együttműködéssel, hanem az, hogy annak szintjét – a parancs segítségével – „magasabb szintre” emeljék.

Általánosságban elmondható, hogy mindkét szervezetnek széleskörű tájékoztatási kötelezettsége volt a másik felé, illetve operatív együttműködésre vonatkozó szabályok is előírásra kerültek már 1964-ben is, amelyek főként a beszerzések lebonyolítását érintették. A témakör szempontjából elsődlegesen az MNVK-2 BM részére nyújtandó tájékoztatási kötelezettségére vonatkozó szabályok a legfontosabbak, ezért azokat ismertetném részletesebben.

A Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnökének 43. számú utasítása alapján¹¹ az MNVK-2 folyamatosan és időben volt köteles tájékoztatni a BM. III/I. Csoportfőnökséget a feladataival összefüggő értesüléseikről és a Magyar Népköztársaság külképviseletei és a külképviseletek fedése alatt működő rezidentúrák biztonsági helyzetét érintő problémákról is.

Tájékoztatási kötelezettsége volt továbbá a célterületet képező kapitalista országokban kialakult operatív helyzetről és ennek változásairól, valamint a biztonsági, közigazgatási és egyéb szervek ellenőrző tevékenységéről és módszereiről.

⁹ A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének és Belügyminiszterének 002. számú parancsa, Budapest, 1964. július 30.,

http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_27_2_1964.pdf (Megtekintés: 2017.08.15)

¹⁰ *uo.* 1. old.

¹¹ A Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnökének 43. számú utasítása, Budapest, 1964.

július 30., 1. old.,

http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_27_2_1964.pdf (Megtekintés: 2017.08.15)

ről, valamint az MNVK-2 által tervezett olyan jelentősebb akciókról is, amelyek az ellenséges szervek ellenőrző és korlátozó tevékenységének fokozását, vagy ellenintézkedéseit vonhatták maguk után.

Emellett együttműködési kötelezettségük volt a beszerzési jelöltek felkutatására, kiválasztására és tanulmányozására irányuló munkában, valamint a külképviseletek biztonsága és védelme terén is. Egymás erőforrásait is felhasználhatták, amennyiben az nem zavarta a másik szervezet tevékenységét.

A Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnökének 44. számú utasítása rendelkezett a BM. III/II. Csoportfőnökséggel való együttműködésről, melynek során az MNVK-2 rendszeresen tájékoztatni volt köteles a BM. III/II-t a megadott hírigény alapján szerzett értesülésekről, az ellenséges hírszerző és elhárító szervek tevékenységében értékelésük szerint bekövetkezett változásokról, a kapitalista országok Magyarországon tevékenykedett katonai attaséiról, személyi kéréseikről.¹²

Dr. Borvendég Zsuzsanna a doktori értekezésében egyébként gyakran használja az „illegális tevékenység” kifejezést.¹³ Bármilyen meglepő: ez a vizsgált területen valóban nem volt szokatlan, sőt, nemhogy nem volt szokatlan, hanem egyenesen a munkamódszer egyik fajtáját jelentette az illegális tevékenység.

A már említett parancs például úgy rendelkezik, hogy „mindazokat a legális, vagy illegális úton szerzett értesüléseket és adatokat, amelyek a másik szerv ügyrendben meghatározott feladatkörével függnek össze, vagy munkájának megszervezését, operatív biztonságának fenntartását és fokozását (operatív helyzettel kapcsolatos ismeretek) segíthetik elő, időben adják át egymásnak.”¹⁴

A parancsból, illetve utasításokból azonban furcsa módon meglehetősen kevés konkrétum került át a BM III. Főcsoportfőnökség 1967-es ügyrendjébe.¹⁵ A III/I. Csoportfőnökség köteles volt ellátni az MNVK-2-t a titkos operatív és hír-

¹² A Magyar Néphadsereg Vezérkari Főnökének 45. számú utasítása Budapest, 1964. július 30., 1. old.,

http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_27_2_1964.pdf (Megtekintés: 2017.08.15)

¹³ Például Borvendég Zsuzsanna: Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Kutatási Osztály, Budapest, 2016., 58. old. <http://real-phd.mtak.hu/456/1/Borvend%C3%A9gZsuzsanna.pdf> (Megtekintés: 2017.08.15)

¹⁴ A Magyar Népköztársaság Honvédelmi Miniszterének és Belügyminiszterének 002. számú parancsa, Budapest, 1964. július 30., 1. old..

http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_27_2_1964.pdf (Megtekintés: 2017.08.15)

¹⁵ A BM III. Főcsoportfőnökség ügyrendje, Budapest, 1967,

http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_1837_1967.pdf (Megtekintés: 2017.08.15)

adástechnikai, valamint biztonsági eszközökkel,¹⁶ a III/3. Osztály feladatul kapta az MNVK-2 részéről igényelt operatív feladatok teljesítését,¹⁷ a III/I. Csoportfőnökség pedig szoros együttműködésre volt köteles az MNVK-2-vel,¹⁸ azonban annak módjának különösebb részletezése nélkül.

A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség 1972-es ügyrendje pedig már csak annyit tartalmazott, hogy a BM. III/V. Csoportfőnökség feladata biztosítani az operatív technikai eszközöket az MNVK-2 feladatainak elvégzéséhez.¹⁹

A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 009. számú, 1973. június 12-én kelt utasítása viszont kiterjesztette a már bemutatott 002/1964. számú parancsot a rendőr-főkapitányságok szerveire is. Az érintett szervek vezetőinek a hálózati és egyéb operatív úton megszerzett, vagy tudomásukra jutott katonai és katonapolitikai jellegű adatokat és információikat ezentúl rendszeresen az MNVK Felderítő Csoportfőnökség rendelkezésére kellett bocsátaniuk. Érdekesség, hogy az információt tartalmazó jelentéseken — a forrás megjelölése nélkül — fel kellett tüntetni a megbízhatóság és ellenőrzöttség fokát is.²⁰

Az ügynöki munkán kívül, az operatív munka más területein a rendelkezésre álló egyéb operatív eszközök (vizsgálat, operatív nyilvántartás, környezettanulmány, külső figyelés stb.) felhasználásában is — a konspiráció szigorú szem előtt tartásával — pedig „jó együttműködést” kellett megvalósítani.²¹

A „papíron” tehát széles körű együttműködésben azonban a gyakorlatban komoly problémák merültek fel, amelynek eredményeként az egyik esetben például a BM büntetőeljárást kezdeményezett az MNVK-2 „megnyertjei” ellen, akik nem mellesleg az egyik legfontosabb állami külkereskedelmi céget, a Metalimpexet irányították.

Metalimpex

A rivalizálásra példaként most bemutatásra kerülő büntetőeljárásra utaló információk többféle forrásból is elérhetők. Egy, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum-

¹⁶ *uo. 18. old.*

¹⁷ *uo. 25. old.*

¹⁸ *uo. 29. old.*

¹⁹ *A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség ügyrendje, Budapest, 1972, 18. old.*

http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10-530_1972.pdf (Megtekintés: 2017.08.15)

²⁰ *A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 009. számú utasítása, Budapest, 1973., 3. old.*

http://www.abparancsok.hu/sites/default/files/parancsok/10_22_9_1973.pdf (Megtekintés: 2017.08.15)

²¹ *uo. 4. old.*

hoz köthető kimutatás szerint²² például az 1815-ös doboz 3525-ös őrzési egység az MNVK Titkárságától 0,010 ifm mennyiségű adatot tartalmazott.

Ez az iratanyag tartalmazta a „METALIMPEX külkereskedelmi vállalat büntetőeljárás alá vont vezetőivel kapcsolatban 1974.” elnevezésű jelentést és az „MNVK 2. Csoportfőnökség munkájának ellenőrzésére, és jelentés ennek végrehajtásáról 1975.” szóló vizsgálati tervet is. Talán nem véletlenül egy egységben kezelve ezt a két iratanyagot.

A vizsgálati tervre nyomós persze okot adhatott, hogy a BM számára világossá vált: legalább 1970-től kezdve a Metalimpex két, az MNVK-2 által „beszervezett” vezetője, Gergely Miklós és Dévai István is „valutakitermelést” folytatott a katonai titkosszolgálat számára. Az MNVK-2 pedig – talán meglepő módon – azonnal mögéjük állt, és igazolták, hogy a „megnyertjeik” nem a saját hasznukra követik el a gazdasági visszaéléseket, vagyis bíróság előtt tetteikért nem lehet őket felelősségre vonni. A BM azonban nem így gondolta.

Gergely Miklós személye jól példázza az MNVK-2 által „megnyertek” körét. A korabeli sajtóban, szakfolyóiratokban megismerhető nyilatkozatai alapján személyisége némileg különbözött a sztereotipikus kommunista vállalatvezetéstől. A korabeli sajtóban bírálta a legalapvetőbb közgazdaságtani elveket is semmibe vevő, szakmaiatlan tervgazdálkodást és a silány minőségű tömegtermelést.²³

A katonai felderítés egyébként később azt állította, hogy Dévai 1970-ben ajánlotta fel a „valutakitermelésre” vonatkozó szolgálatait tartóisztjeinek, de mivel 1958-tól folyamatosan kapcsolatban állt a katonai titkosszolgálattal, ezért elképzelhető, hogy az általa végzett „valutakitermelés” is korábban kezdődött.²⁴

Médiaajelenlét

A témakör más forrásból történő megismeréséhez felkutattam a korabeli cikkeket, amelyek a Metalimpex vállalattal, illetve annak vezetésével voltak kapcsolatosak. A külkereskedelmi vállalat sajtómegjelenése alapján már 1965-66-ban – vagy talán még korábban – körvonalazódhatott a későbbi „valutakitermelés” koncepciója. A korabeli sajtóinformációkat azonban nyilvánvalóan fenntartással kell kezelni, hiszen az MNVK-2 komoly befolyással bírt ezen a területen is.

Gergely Miklós 1965-ben azzal került a Külkereskedelem c. szaklap interjúalanyai közé, hogy a munkája nyomán a Metalimpex nyerte el a Minisztertanács

²² <http://www.militaria.hu/adatb/leveltariuj/sites/default/files/MN1979%20I..DOC>

(Megtekintés: 2017.08.15)

²³ Például: *Külkereskedelem, 1963/12., A vállalatok közgazdasági munkájáról (Jakabfi István)*

²⁴ *BORVENDÉG Zsuzsanna: Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Kutatási Osztály, Budapest, 2016., 108. old. <http://real-phd.mtak.hu/456/1/BorvendegC3%A9qZsuzsanna.pdf>* (Megtekintés: 2017.08.15)

és a SZOT vörös vándorzászlaját.²⁵ 1964-ben a Metalimpex már az egész magyar külkereskedelem 12 százalékát bonyolította, és az első nagyobb exportsikerek is ekkor kezdődtek. Mindazonáltal vállalat életében a '60-as évek második feléig így is az import és esetlegesen a szocialista országokba történő export dominált.

A Nógrád című lap 1966. március 13-i számában Dévai már azt szorgalmazta,²⁶ hogy devizakeretet biztosítsanak annak érdekében, hogy a jövőben többen jussanak ki külföldre, „tapasztalatcserére,” az Acélgár szakemberei közül is. A külföldi kapcsolatépítéshez ugyanis rugalmas utazási lehetőségekre volt szükség, ami a korabeli körülmények között egyáltalán nem volt evidens.

1970 környékére már viszonylag szabadon mozoghattak a külkereskedelemmel foglalkozó vállalatok képviselői külföldön, azonban 1971-ben szigorítást vezetett be a kormány, noha az „impex” (a különböző „impex” vállalatok hálózata alapján feltételezhető, hogy legalább részben, vagy egészben hasonló célokat szolgáltak, mint a Metalimpex) gyárigazgatók határozottan kijelentették: a piaci követelményekhez való gyorsabb igazodásban, a tempósabb gyártás és gyártmányfejlesztésben nagy része van a külföldön járt gyári szakembereknek.

A Nógrád 1971. február 25-i számában a külföldi exportban érdekelt hazai vállalatok vezetőinek találkozásáról készül egy egész oldalas beszámoló.²⁷ A szigorítást ellenző véleményekre reagálva Hegedűs János, a Külkereskedelmi Minisztérium pártbizottságának titkára jelezte, hogy a kormány számtalan esetben meggyőződött, de „a mi külkereskedelmi vállalataink vezetői is gyakran elmondták, hogy olyanok is utaznak külföldre, akiknek semmi keresnivalójuk ott.”²⁸

A párt legfelsőbb szintjén is akadhattak tehát olyanok, akiknek nem tetszett a nagyfokú szabadság és talán a leplezett tevékenységről is tudomást szerezhettek. Nagyon hiányzik az eddig megjelent tanulmányokból a Metalimpex és az MNVK-2 történetének belehelyezése az új gazdasági mechanizmus rendszerébe, amelynek kialakítása ugyanekkor zajlott.

A reformokat ígérő gazdasági rendszert ugyanis 1960-as évek közepén készítették elő, és 1968. január 1-jén vezették be. Akár üzenetként is fel lehet fogni a Nógrád 1970. szeptember 10-i számában megjelent cikket az acélipari termékek exportja kapcsán, ami azt a címet kapta, hogy „A pártkongresszus tiszteletére a túlteljesítés is kevés...”²⁹

A Metalimpex pénzügyi helyzetét elemezve elmondható, hogy a Világgazdaság 1969. februári számában Dévai István már elképesztő exportbővülésről szá-

²⁵ *Külkereskedelem, 1965/6., 3 kérdés – 3 felelet (Interjú Gergely Miklóssal, a Metalimpex igazgatójával)*

²⁶ *Nógrád, 1966. március 13.*

²⁷ *Nógrád, 1971. február 25., Megtalálták az együttműködés új, eredményes formáit, 5. old.*

²⁸ *uo.*

²⁹ *Nógrád, 1970. szeptember 10., A pártkongresszus tiszteletére a túlteljesítés is kevés..., 1. old.*

molt be.³⁰ Az előző évi adatokat elemezve kiderül, hogy a tőkés export (nem szocialista országok felé irányuló export) az előző évben 47 százalékkal nőtt. Az eredményeket az új gazdasági mechanizmus működésével magyarázta. A lap 1969. decemberi száma alapján azonban úgy tűnik, hogy a „jó konjunktúra” ellenére is úgy döntöttek,³¹ hogy az előző évinél kevesebb nyereségrészesedést fizetnek a dolgozóknak, mint egy évvel korábban.

A Világgazdaság 1970 áprilisi számában ennek ellenére is kiemelkedően sikeresnek ítélte az 1969-es évet Gergely Miklós.³² Míg a tőkés export 1968-ban 1,9 százalékkal, 1969-ben már 44 százalékkal múlta felül az importot. A Metalimpex ezeken az éveken jelentősen átalakította a népgazdaságban elfoglalt helyét, mivel korábban a forgalma főleg importból származott.

A Metalimpex és egyébként az egész „impex” céghálózat önmagában is (vagyis a „valutakitermelés” és más illegális, illetve szürkezónás tevékenységek mellett) alapvető fontosságú lehetett a katonai hírszerzés számára, hiszen szinte az egyetlen lehetőséget jelentette arra, hogy nagyobb számú magyar állampolgár nyugatra távozhasson és ott felderítő tevékenységet folytasson.

A pénz beszél, a valuta kitermelődik

De miről is szólt a „valutakitermelés” és ezzel összefüggésben a Metalimpex üzletelése? Lényegében a katonai hírszerzés bázisaként működött. „A Kádár-rendszer idején ugyanis nemritkán titkosszolgálati segítséggel történt pénzkivonás az állami vállalatokból, a titkosszolgálatok pedig igyekeztek minél nagyobb szeletet kiszakítani az államilag monopolizált piacokból.”³³

Az MNVK-2 Csoportfőnökség költségvetési keretének kiegészítésére már az ötvenes évek második felétől felhasználta a Metalimpex Külkereskedelmi Vállalatot – korabeli operatív szóhasználattal élve: „bázisszervként” tekintett rá. A pénzkivonás egyik legegyszerűbb módja a különböző közvetítők, vagyis kereskedelmi ügynökök közbeiktatása volt.

„Ez egészen egyszerűen azt jelentette, hogy magyar részről nem közvetlenül a partner céget kereste meg vételi vagy eladási szándékával a vállalat, hanem egy meghatározott üzletkötőt bízott meg az ügylet lebonyolításával.”³⁴ Az ilyen üzletkötők persze ténylegesen is segíthették egy-egy ügylet lebonyolítását. Azonban az eljárásukért kifizetett összegek gyakran messze meghaladták az elévzett, vagy a néha talán nem is létező munkájuk valódi értékét.

Az illegális tevékenységbe bevont közvetítők tehát a tevékenységükért magas jutalékokat kaptak, és ezekből meghatározott százalékot visszaszolgáltattak,

³⁰ *Világgazdaság, 1969. február 7., Gondok és eredmények a Metalimpexnél*

³¹ *Világgazdaság, 1969. december 2., Hozzászólás a nyereséghez*

³² *Világgazdaság, 1970. április 29., A világpiacon árkak hatása a METALIMPEX-re*

³³ *uo. 87. old.*

³⁴ *uo. 109. old.*

a Metalimpex esetében Dévai Istvánnak, aki a pénzt továbbította az MNVK-2 részére. Ez a pénzáramlás általában a központi bankon keresztül zajlott, de a Metalimpex esetében az MNB nem kapott szerepet, Dévai István pedig a központi bank megkerülésével szervezte az illegális pénzek eljuttatását a titkosszolgálatokhoz.³⁵

A közvetítőkön alapuló bonyolult cégháló természetesen operatív célokat is szolgált, hiszen az USD alapon befutó jutalékok fedett összegek voltak, amit a Szovjetunió és a keleti blokk országai felhasználhattak a külföldi működésének, szimpatizáns politikai csoportosulások, pártok finanszírozására.

A hálózatban korrupciós célra mozgatott pénzeszközöket egyébként meglehetősen visszás humorérzékkel „alkotmányos költségként”³⁶ tartotta számon a magyar szolgálat. A Metalimpex gyakorlati működése kapcsán pedig egy, a mai szemmel offshore-nak nevezhető cégháló egyes elemei tárulnak. Talán meglepő módon a korabeli szaksajtónak is „feltűnhetett,” hogy 1970-től valami történt a Metalimpex gazdálkodása körül.

A Világgazdaság 1971 augusztusi számában már az olvasható, hogy „1971 első felében a METALIMPEX tőkés forgalmának mérlegében az aktívum a korábbi évekhez képest jelentősen csökkent és kedvezőtlenül befolyásolta a népgazdaság fizetési mérlegét. A tőkés export értéke 23,6 százalékkal kevesebb, mit a múlt év hasonló időszakában volt.”³⁷

Gergely Miklós a tőkés exportbevételek megcsappanását USA-recesszióval, pszichológiai tényezőkkel, globális piaci áreséssel indokolta. Érdekes elemezni a korabeli cikk megfogalmazását is. A Metalimpex váratlan exportbevétel-kiesése ezek szerint olyan mértékű volt, hogy közvetlenül és negatívan befolyásolta az egész magyar népgazdaság fizetési mérlegét.

A fentiek tükrében talán nem alaptalan a feltételezés, hogy a Metalimpex 60-as évek második felétől kezdődő gyökeres átalakítása, a külföldi utazásokkal történő „helyzetbe hozása”,³⁸ majd a 68-69-es exportsikerek (amelyek mögött egyelőre nem ismert megállapodások és mechanizmusok is szerepet játszhattak) egész egyszerűen túl fontos tényezőjévé tették a vállalatot a magyar gazdaság életében, aminek a „megcsapolása” így már túl sok érdeket sérthetett.

³⁵ ÁBTL 3.1.9. V-160338/7., 1974. június 27., 49. old.

³⁶ Például: BORVENDÉG Zsuzsanna: Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Kutatási Osztály, Budapest, 2016., 115. old. <http://real-phd.mtak.hu/456/1/Borvend%C3%A9gZsuzsanna.pdf> (Megtekintés: 2017.08.15)

³⁷ Világgazdaság, 1971 augusztus 28., Miért csökkent a kohászati termékek exportja?, 3. old.

³⁸ A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 009. számú utasítása a Győr megyei Rendőr-főkapitányság tekintetében például speciális együttműködést írt elő az MNVK-2-vel.

Mindazonáltal elképzelhető az is, főleg az MNVK-2 sajtón belüli aktív jelenléte miatt, hogy igazából nem is „számonkérés” történt, pusztán egy „fedősztori” csillapította az egyébként is mérsékelt kritikák megjelenésének esélyét. Az is bizonyos, hogy az MNVK-2 szorosban együttműködött a KGB-vel, illetve még inkább a GRU³⁹-val, talán a legjobban az összes hasonló szerv közül.

Az Olaszországban különösen aktív Metalimpex, a KGB/GRU és az MNVK-2 szorosabb együttműködése következhetett a Varsói Szerződés (VSZ) tagállamainak „feladatmegosztásából” is, miszerint a Magyar Néphadsereg volt a felelős⁴⁰ az olaszországi NATO bázisok megfigyeléséért.⁴¹

A BM korabeli megállapítása szerint a jutalékrendszeren alapuló üzletfél kiválasztások az évek során – csak a Metalimpex esetében – több millió dolláros veszteséget okoztak a Magyar Népköztársaság számára.⁴² A BM pedig gyakorlatilag már 1973 nyár végére elég információval rendelkezett ahhoz, hogy tisztában legyen Dévai István és Gergely Miklós törvényellenes tevékenységével.

Érdekesség, és a feltételezett politikai érintettséget talán jól jelzi, hogy 1973-ban Losonczy Pál (a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának akkori elnöke) még ki is tüntette Gergely Miklóst a Munka Éremrend arany fokozatával, noha akkor a legfelsőbb körök már pontosan tudhatták, hogy a BM látókörébe került az illegális tevékenységei miatt.

Az MNVK-2 bábáskodása (a BM eljárását folyamatosan „zavarta” a katonai elhárítás érintettsége) ellenére – és annak ellenére, hogy Gergely Miklós egyenesen Biszku Bélától kért⁴³ személyes meghallgatást – végül egyikőjük sem került el a büntetőjogi felelősségre vonást, és a bíróság 1975-ben csempészet, vámorgazdaság és vesztegetés elkövetése miatt elítélte őket. Dévai Istvánt emellett devizagazdálkodást súlyosan sértő bűntettben is bűnösnek találták.

Dr. Borvendég Zsuzsanna szerint a Dévai-ügy esetében több személyről is szó lehetett, akiknek érintettségét annyira takarni kellett, hogy nevük konkrétan elő sem fordul a dokumentumokban, csak néhány elszórt fordulat utal arra, hogy miniszterek és a párt felső vezetéséhez tartozó személyek is kedvezményezettjei voltak az ismertetett bonyolult korrupciós mechanizmusnak.

³⁹ *Felderítő Főcsoportfőnökség (GRU – Главное разведывательное управление), Oroszország (korábban a Szovjetunió) katonai hírszerző szolgálata*

⁴⁰ *A magyar-olasz kapcsolatokról, konfliktusokról részletesebben Andreides Gábor: A magyar-olasz kapcsolatok története 1956-1989., Budapest, 2008., 68. old.*

<http://doktori.btk.elte.hu/hist/andreides/diss.pdf> (Megtekintés: 2017.09.30)

⁴¹ *BORVENDÉG Zsuzsanna: Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Kutatási Osztály, Budapest, 2016., 117. old.* <http://real-phd.mtak.hu/456/1/Borvend%C3%A9gZsuzsanna.pdf> (Megtekintés: 2017.08.15)

⁴² *uo. 120. old.*

⁴³ *uo. 151. old.*

A fent bemutatott, konkrét ügy kapcsán a rivalizálásra utaló konkrét kijelentéseket is lehet a levéltári anyagok között találni. Az MNVK-2 külföldi ügyködését BM-es kiküldöttek általában nem igazán tudták korlátozni és ez talán frusztrációt okozhatott a szervezetben. „Mindenki sérthetetlen volt, aki a katonák körében ténykedett és tett valamit.”⁴⁴

Másik oldalról az MNVK-2 részéről úgy érezhették, hogy „(...) a belügynek egyetlen szerepe van, hogy csak azt kutassa, ki miben ténykedik a kirendeltségen, ki mit csinál olyat, amibe esetleg a belügy beleköthet.”⁴⁵, vagy ahogy máskor fogalmaztak: „a BM-nek ütőkártyára van szüksége a HM elleni hatalmi harcban.”⁴⁶

Mindezek ellenére – talán a kevés forrásra tekintettel – az nem állítható, hogy a rendszerváltozás előtti teljes időszakot végig a rivalizálás jellemezte volna, mint ahogy az sem, hogy az általános jellegű volt. Azonban egyedi konfliktusok, mint az a fentiekből egyértelműen következik, egészen biztosan kialakultak.

Utóélet

A Metalimpex, amely tehát monopóliuma révén fénykorában a teljes magyar acélipar, továbbá színesfém-, alumínium- és golyóscsapágy-kereskedelem export-importját végezte, 1991. december 31-ig működött. Megmaradt vagyonát egy korlátozott felelősségű társaságba, a Metal Vagyonkezelő Kft-be apportálták, a jogutód felszámolása csak 1994-ben indult, és végül csak 2000-ben fejeződött be.⁴⁷

A Metalimpex „hagyatékában” több nagy értékű ingatlan is szerepelt, ezek között is kiemelkedő értéket képviselt egy 3.243 négyzetméter hasznos alapterületű, Budapest V. kerületi irodaház. Ezt az épületet még a felszámolási eljárás előtt értékesítették egy, a részleteiben is megismerhető szerződés⁴⁸ alapján.

A vevő a Budapesti Közép-Európai Egyetem Alapítvány volt, az adásvétel pedig 1992. július 31-én zajlott le. A szerződés aláírását követően 160.000.000 forintot fizetett az alapítvány. A vételárból fennmaradó 180.000.000 forint vételár-rész fejében pedig az alapítvány az eladóra engedményezte „az eladó tájékoztatása szerint a Kormány által jóváhagyott” követelését. Az engedményezett követelés eredeti jogosultja a Soros Alapítvány volt.

⁴⁴ ÁBTL 3.1.5. O-16586/2., 1974. szeptember 26. 210. old.

⁴⁵ *uo.*

⁴⁶ ÁBTL 3.1.5. O-16586/2., 1974. augusztus 29. 137. old.

⁴⁷ <http://www.napi.hu/redirectedbyprint/titleunknown.19029.html> (Megtekintés: 2017.08.15)

⁴⁸ http://www.kka.hu/soros/Soros_evkonyvek.nsf/11fcbf9d3d07fd42c1256d3600346085/01cc0406dd6dc6e2c1256d6d003f576d?OpenDocument (Megtekintés: 2017.08.15)

Az épület adásvételét jelentő ügylet nem sokkal később az Állami Számvevőszék (ÁSZ) vizsgálata alá került egy, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium fejezet pénzügyi-gazdasági ellenőrzéséről szóló 1992. decemberi ÁSZ jelentés alapján.⁴⁹ A tranzakcióval kapcsolatban az Állami Számvevőszék annyit írt, hogy „megjegyezzük, hogy a vételárként kifizetett 160 millió Ft és az alapítvánnyal szemben fennállt 164 millió Ft jogos költségvetési tartozás együttes összege megközelíti az épület korábban más viszonylatú értékesítéséhez megállapított korigált vagyoneértékét.”⁵⁰

A teljes Metalimpex-végelszámolásból – a sajtó szerint⁵¹ – végül 600 millió forinthez jutott az ÁPV Rt. A politikai rendszerváltozás során a korábbi állambiztonsági rendszert⁵² új nemzetbiztonsági struktúra váltotta fel:⁵³ 1990-ben alakult a Honvéd Vezérkar Katonai Felderítő Hivatal és a Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatal.

⁴⁹ Állami Számvevőszék: *Jelentés a Művelődési és Közoktatási Minisztérium fejezet pénzügyi-gazdasági ellenőrzéséről*, 1992. december, <https://www.asz.hu/storage/files/files/%C3%96sszes%20jelent%C3%A9s/1996/131j000.pdf> (Megtekintés: 2017.08.15)

⁵⁰ *uo.* 31. old.

⁵¹ <http://www.napi.hu/redirectedbyprint/titleunknown.19029.html> (Megtekintés: 2017.08.15)

⁵² <http://www.defence.hu/container/files/9/4954/abrak.pdf> (Megtekintés: 2017.08.15)

⁵³ <http://www.knbsz.qov.hu/hu/tortenete.html> (Megtekintés: 2017.08.15)

Irodalomjegyzék:

- ANDREIDES Gábor: A magyar-olasz kapcsolatok története 1956-1989., Budapest, 2008.
- BORVENDÉG Zsuzsanna: Újságírók és külkereskedők a Kádár-rendszer hírszerzésében, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Kutatási Osztály, Budapest, 2016.
- Dr. HAJMA Lajos: A katonai felderítés és hírszerzés története, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2001.
- MAGYAR Balázs: A magyar katonai hírszerzés tevékenységének fő irányai és jellemzői a versói szerződés időszakában, Budapest, Hadtudományi Szemle 2008/2.
- NAGY Gyula: A magyar katonai képzések története (1945 – 1990), Budapest, Nemzetbiztonsági Szemle, 2014. Különszám I.
- ÁBTL 3.1.5. O-16586/2., 1974. szeptember 26.
- ÁBTL 3.1.5. O-16586/2., 1974. augusztus 29.
- ÁBTL 3.1.9. V-160338/7., 1974. június 27.